

*Юрій Богданович Хім'як,
заступник керівника апарату
Верховного Суду – керівник секретаріату
Касаційного кримінального суду,
кандидат юридичних наук
ORCID: 0009-0009-0696-9094*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Постановка проблеми. Україна у червні 2022 року отримала статус країни – кандидата на вступ до Європейського Союзу. Серед завдань, що поставлені перед Україною, є завдання щодо удосконалення законодавства про боротьбу з відмиванням коштів, відповідно до стандартів Групи з фінансових заходів (FATF). Поряд з цим Україна є стороною багатьох міжнародних договорів, що містять положення про необхідність створення правових механізмів конфіскації або іншого примусового безоплатного вилучення доходів, одержаних унаслідок злочинної або іншої проти-правної діяльності.

З цих підстав у 2013 році Кримінальний кодекс України (далі – КК України) доповнено положеннями про спеціальну конфіскацію як вид заходів кримінально-правового характеру. Водночас подальша інтеграція України до законодавства країн ЄС, практика Європейського суду з прав людини у справах щодо захисту права власності вказує на необхідність подальшого удосконалення законодавства у цій сфері, а також необхідність вирішення правозастосовною практикою спірних питань стосовно підстав та порядку застосування спеціальної конфіскації.

Науковим дослідженням щодо застосування спеціальної конфіскації у сфері кримінальної юстиції присвячені публікації В. Бобриченка [1], О. Бідної [2], А. Винника [3], В. Шаблистою, В. Єрмака та інших, в яких досліджуються питання відповідності спеціальної конфіскації вимогам Конституції України, підстав застосування спеціальної конфіскації, розмежування ознак спеціальної конфіскації з покаранням у виді конфіскації майна, застосування заходів кримінально-правового характеру з урахуванням практики Європейського суду з прав людини тощо. Водночас окремого дослідження потребує питання застосування спеціальної конфіскації з урахуванням рішень Конституційного Суду України за 2021 та 2022 роки у цій сфері, а також сформованої за останній час практики Верховного Суду.

Метою статті є дослідження актуальних питань застосування спеціальної конфіскації у сфері кримінальної юстиції та відповідність норм національного законодавства вимогам міжнародних договорів у сфері реалізації правомірних обмежень конституційного права володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Основні результати дослідження. З часу введення спеціальної конфіскації до норм КК України поширення застосування цього заходу кримінально-правового характеру спочатку обмежувалось окремими складами злочинів, перелік яких було визначено у ст. 96-1 КК України, який налічував близько десяти статей Особливої частини КК України. При цьому санкції таких злочинів було доповнено посиланням на застосування спеціальної конфіскації. З того часу Верховною Радою України шість разів вносилися зміни та доповнення до статей 96-1 і 96-2 КК України, що стосувалися як підстав застосування спеціальної конфіскації, так і поширення норм цього кримінально-правового інституту на статті Особливої частини КК України.

Станом на сьогодні спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього

Кодексу, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбаченого частиною першою ст. 150, ст. 154, частинами другою і третьою ст. 159-1, частиною першою ст. 190, ст. 192, частиною першою статей 204, 209-1, 210, частинами першою і другою статей 212, 212-1, частиною першою статей 222, 229, 239-1, 239-2, частиною другою статті 244, частиною першою статей 248, 249, частинами першою і другою ст. 300, частиною першою статей 301, 302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, ст. 363, частиною першою статей 363-1, 364-1, 365-2 КК України.

З метою процесуальної регламентації для реалізації цього кримінально-правового інституту ст. 100 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) доповнено положеннями щодо вирішення питання про спеціальну конфіскацію. При цьому ці процесуальні механізми сім разів зазнавали законодавчих змін з часу прийняття. Наведене свідчить про те, що у сфері кримінальної юстиції все ще триває пошук оптимальної моделі застосування спеціальної конфіскації, а регламентація спеціальної конфіскації (як матеріально-правова, так і процесуальна) приводиться у відповідність до європейських стандартів, вимог міжнародних договорів, практики Європейського суду з прав людини тощо.

Судова статистика свідчить, що судами застосовано спеціальну конфіскацію за ст. 96-1 КК України: у 2019 році – щодо 461 особи; у 2020 році – щодо 565 осіб; у 2021 році – щодо 678 осіб; у 2022 році – щодо 897 осіб. Як правило, суди застосовували спеціальну конфіскацію за вчинення кримінальних правопорушень: проти власності; у сфері господарської діяльності; проти довілля; проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності; у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення; у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку; у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [4, с. 61–62; 5, с. 59–61].

Отже, за статистичними даними, з кожним роком збільшується частка осіб, до яких застосовано спеціальну конфіскацію, що свідчить про інтеграцію норм про спеціальну конфіскацію у сфері кримінальної юстиції.

З часу введення інституту спеціальної конфіскації основними спірними питаннями в науці кримінального права та на практиці застосування кримінального законодавства в цій частині були такі: 1) визначення спеціальної конфіскації за своєю правовою природою як інституту матеріального чи процесуального права; 2) питання щодо співвідношення інституту спеціальної конфіскації з видом покарання – конфіскація майна; 3) питання щодо відповідності Конституції України кримінально-правового інституту спеціальної конфіскації (відповідність статтям 1, 3, 8, 21, 22, 41, 58, 61, 62, 64); 4) застосування спеціальної конфіскації з урахуванням принципу пропорційності; 5) захист прав третіх осіб – добросовісних набувачів майна.

Варто зазначити, що у 2022 році Конституційний Суд України розглянув питання конституційності норм про спеціальну конфіскацію та у Рішенні від 30 червня 2022 року дійшов висновку, що статті 96-1, 96-2 КК України не суперечать частинам першій, другій ст. 8 Конституції України. У п. 3.3.6 цього рішення, вирішуючи питання про співвідношення конфіскації майна та спеціальної конфіскації, Конституційний Суд України вказав, що: «конфіскація майна як вид покарання і спеціальна конфіскація як захід кримінально-правового характеру є відмінними за метою, підставами, умовами, суб'єктами та об'єктами, тобто не є тотожними. Конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні майна, що є власністю засудженого. Унаслідок цього конфіскація майна є видом покарання, застосування якого має на меті покарання винного, його виправлення й запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень цією та іншими особами. Натомість спеціальна конфіскація застосовується у разі, коли майно вилучається в особи, яка не є власником або добросовісним володільцем такого майна, а тому цей захід впливу на особу має некаральний характер, метою застосування якого є припинення використання грошей та іншого майна, набутих унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності, як цілі або засобу кримінально-протиправної діяльності. На відміну від конфіскації майна як виду покарання, на застосування спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового характеру не впливають ступінь тяжкості вчиненого умисного кримінального правопорушення, дані, що характеризують особу, яка вчинила таке правопорушення, тощо. Водночас спільним для конфіскації майна та спеціальної

конфіскації є однаковий спосіб досягнення мети застосування – примусове безоплатне вилучення майна на підставі відповідного судового рішення (вирок, ухвала)» [6].

Отже, остаточно вирішено спірне питання щодо правової природи спеціальної конфіскації, її місця в системі кримінальної юстиції як заходу кримінально-правового характеру. Верховним Судом у цьому контексті прийнято кілька рішень, що визначають правове значення спеціальної конфіскації. Зокрема, у постанові Верховного Суду від 17 грудня 2019 року у справі № 185/6228/18 зазначено, що зміна правової підстави вилучення в обвинуваченого майна в порядку спеціальної конфіскації не погіршує його становища, оскільки спеціальна конфіскація не входить до переліку кримінальних покарань, визначеного ст. 51 КК, та рішення про неї згідно з ч. 4 ст. 374 КПК приймається разом із рішеннями щодо речових доказів і документів, з огляду на що її належить вважати спеціальною формою розпорядження грошима, цінностями та іншим майном, які відповідають ознакам, визначеним у ч. 1 ст. 96-2 КК [7].

Як уже зазначалось, ст. 100 КПК України виступає процесуальним механізмом реалізації у кримінальному провадженні положень про спеціальну конфіскацію, проте не набуває самостійного характеру. Тому посилання виключно на ст. 100 КПК України без вказівки матеріальної підстави унеможливило застосування спеціальної конфіскації. До прикладу, у справі № 761/48436/18 вироком Шевченківського районного суду м. Києва від 12 липня 2019 року ОСОБА_7 визнано винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 186 КК України. Суд апеляційної інстанції залишив вирок без змін. Прокурор у касаційній скарзі вказував, що судом першої інстанції в порушення положень п. 1 ч. 9 ст. 100 КПК України не застосовано спеціальну конфіскацію автомобіля. Залишаючи судові рішення у цій справі без змін, колегія суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду вказала, що нормою кримінального процесуального закону (ст. 100 КПК) регулюються питання щодо процесуального порядку застосування спеціальної конфіскації, тоді як матеріально-правові підстави її застосування визначені законом України про кримінальну відповідальність, а саме ст. 96-1 і ст. 96-2 КК України. При цьому прокурор, вказуючи на п. 1 ч. 9 ст. 100 КПК України, жодним чином не обґрунтував порушення апеляційним судом положень ст. 96-1 і ст. 96-2 КК України [8]. Таким чином, відсутність вирішення питання про наявність підстав для спеціальної конфіскації на підставі норм КК України унеможливило здійснення таких заходів виключно на нормах процесуального законодавства.

В іншій справі (№ 466/5842/20) до засудженого за ч. 1 ст. 369 КК України вироком не було застосовано спеціальну конфіскацію. Залишаючи рішення у цій справі без змін Верховний Суд вказав, що ОСОБА_6 визнано винним у наданні службовій особі неправомірної вигоди за вчинення службовою особою в інтересах третіх осіб дій з використанням службового становища. Його дії кваліфіковані за ч. 1 ст. 369 КК України. Враховуючи наявність у санкції цієї частини статті Особливої частини КК України покарання у виді позбавлення волі, виходячи з положень ч. 1 ст. 96-1 КК України, спеціальна конфіскація у цьому випадку може бути застосована, чим виключається альтернативна можливість вирішення питання про вилучення зазначених коштів у власність держави в порядку інших правових процедур, зокрема, й тих, що стосуються долі речових доказів.

Отже, за умови, що суд першої інстанції не ухвалив у резолютивній частині вироку жодного рішення щодо зазначених грошових коштів, лише скасувавши щодо них арешт, рішення цього питання, могло бути здійснене апеляційним судом виключно шляхом постановлення нового вироку із застосуванням належної правової процедури, передбаченої законом, на підставі й у межах доводів апеляційної скарги прокурора. Однак апеляційна скарга прокурора не містила посилань на положення статей 96-1, 96-2 КК України, тобто не містила вказівки на необхідність застосування положень матеріального закону щодо спеціальної конфіскації, а містить натомість загальні посилання на необхідність конфіскації цих коштів у порядку положень ст. 100 КПК України, зокрема, на підставі п. 1 ч. 9 ст. 100 КК України як знаряддя вчинення злочину. При цьому предметом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 369 КК України, є неправомірна вигода, а тому грошові кошти в сумі 1700 доларів США є предметом, а не знаряддям, вчинення цього злочину [9]. Суд касаційної інстанції дійшов висновку, що прокурором у цій справі в апеляційній скарзі не була належним чином визначена правова процедура, у межах якої прокурор просив конфіскувати зазначені вище кошти в дохід держави.

Водночас питання про невизначення конкретного пункту ст. 96-2 КК України, на підставі якого здійснюється спеціальна конфіскація само по собі не свідчить про порушення вимог кримінального законодавства. У постанові Верховного Суду від 17.11.2021 у справі № 375/1311/20 зроблено висновок, що якщо з матеріалів кримінального провадження однозначно вбачається, що майно, до якого місцевим судом застосовано спеціальну конфіскацію, є предметом кримінального правопорушення, вчиненого обвинуваченим, про що зазначено у вирокі суду, однак у його мотивувальній частині не вказано конкретного пункту ст. 96-2 КК, на підставі якого така спеціальна конфіскація була застосована, це не свідчить про неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність [10].

Отже, окремі спірні питання, що супроводжували становлення інституту спеціальної конфіскації на сьогодні є вирішеними, зокрема практикою Конституційного Суду України та Верховного Суду. Зокрема, Конституційний Суд України здійснив перевірку відповідності Конституції України кримінально-правового інституту спеціальної конфіскації та встановив відповідність статей 96-1 і 96-2 КК України статтям 1, 3, 8, 21, 22, 41, 58, 61, 62, 64 Конституції України. Крім того, розмежовано правову природу покарання у виді конфіскації майна та спеціальної конфіскації як виду кримінально-правового характеру, визначено положення щодо процедури спеціальної конфіскації на основі статей 96-1 і 96-2 КК України в порядку, визначеному у ст. 100 КПК України.

З огляду на усталеність правових підстав і порядку застосування спеціальної конфіскації у сфері кримінальної юстиції на сьогодні важливими питаннями залишаються питання застосування спеціальної конфіскації з урахуванням принципу пропорційності та захист прав третіх осіб – добросовісних набувачів майна.

Варто зазначити, що спеціальна конфіскація може бути застосована за вчинення кримінальних правопорушень усіх видів залежно від ступеня їх тяжкості, фактично за невеликим винятком. Таке законодавче регулювання створює труднощі в ефективному застосуванні цього інституту в судовій практиці. За приписами ст. 96-2 КК України спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно: 1) одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна; 2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; 3) були предметом злочину; 4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

В усталеній практиці Європейського суду з прав людини позбавлення власності в інтересах суспільства має бути пропорційним до вчиненого правопорушення. За таких вимог питання про пропорційність втручання в мирне володіння майном не виникає при застосуванні спеціальної конфіскації за вчинення особливо тяжких злочинів з огляду на тяжкість санкцій. Водночас у випадках застосування норм про спеціальну конфіскацію за вчинення нетяжкого чи тяжкого злочину підлягає розгляду питання щодо пропорційності застосованого покарання до проведеної спеціальної конфіскації майна.

Варто зазначити, що будь-які суми коштів, або ж вартість майна, що підлягають спеціальній конфіскації, завжди будуть пропорційним втручанням у право власності при вчиненні злочинів, за якими протиправне кримінально каране діяння полягатиме саме в незаконному отриманні таких коштів або активів. Отже, якщо предметом злочину є саме такі активи, або ж такі активи є доходом чи грошові кошти передавалися для вчинення злочину, їх конфіскація як незаконно отриманих не викликає сумнівів незалежно від тяжкості видів покарань та їх розмірів, які містить санкція відповідної статті закону України про кримінальну відповідальність і фактично призначене покарання такої конкретній особі.

Натомість у тих випадках, коли особа використовує майно, яке їй належить та яке набуто правомірною, як одне із знарядь для вчинення злочину, питання тяжкості вчиненого злочину, санкції кримінально-правової норми та застосування спеціальної конфіскації до майна такої особи може викликати значні труднощі. При цьому у Загальній частині КК України відсутні спеціальні правила щодо відповідності спеціальної конфіскації вимогам пропорційності до вчиненого злочину залежно від його тяжкості. Відсутність таких правил може призвести до порушення вимог ст. 1 Додаткового протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Ризики

можливого порушення у цій сфері мають усуватися сталою судовою практикою. Так, у постанові Верховного Суду зазначається, що: «положення статей 96-1, 96-2 КК не можуть застосовуватися в тих випадках, коли це становитиме порушення ст. 1 Протоколу №1 до Конвенції. Отже, при застосуванні спеціальної конфіскації у кожному конкретному випадку суд має не тільки послатися на наявність для цього формальних підстав, передбачених у КК, а й переконатися, що таке застосування не порушуватиме «справедливу рівновагу між вимогами загального інтересу і захисту фундаментальних прав осіб», покладаючи на особу «надмірний індивідуальний тягар»... «Верховний Суд не виключає в цілому можливості застосування спеціальної конфіскації навіть у тих випадках, коли конфіскація майна, з огляду на його вартість, виглядає набагато суворішим заходом, ніж призначене покарання. Однак у таких випадках суд має навести належні аргументи, які обґрунтовують, з урахуванням обставин конкретної справи, що такий захід не порушуватиме наведені вище стандарти ЄСПЛ. При цьому до уваги можуть братися: вартість майна, що підлягає конфіскації, законність чи незаконність його походження; тяжкість і характер вчиненого злочину; наявність, розмір і характер завданої шкоди або шкоди, яка потенційно могла бути завданою злочинцем; вид і розмір призначеного покарання тощо» [11]. Суд у цій справі дійшов висновку про те, що оскільки призначене особі покарання за вчинення злочину середньої тяжкості (ч. 1 ст. 267-1 КК України) у виді штрафу в розмірі 850 грн є істотно нижчим за вартість предмета спеціальної конфіскації (автомобіля Volkswagen Golf, який використаний засудженим для вчинення такого злочину), застосоване покарання та застосовані заходи спеціальної конфіскації не є співмірними між собою.

Отже, за умови відсутності чітких критеріїв пропорційності втручання у право власності як у нормах матеріального, так і в нормах процесуального законодавства (ст. 100 КПК України) питання щодо законності позбавлення власності з точки зору пропорційності втручання у таке право має вирішуватися в кожному конкретному випадку, а певні правила у цьому аспекті належить забезпечити усталеною національною судовою практикою.

У Рішенні Конституційного Суду України від 30 червня 2022 року вказано, що застосування спеціальної конфіскації припиняє не право власності або право добросовісного володіння майном, а незаконне та недобросовісне володіння, тимчасово набуте внаслідок вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного Особливою частиною КК України, тобто з порушенням приписів Конституції України та законів України, прав та інтересів учасників суспільних відносин [6].

Судова практика уже встановила окремі правила застосування спеціальної конфіскації в контексті захисту добросовісного володіння та пропорційності (домірності) втручання у право власності. Зокрема, у постанові Верховного Суду від 09 квітня 2020 року у справі № 676/2199/19 зроблено висновок про те, що не підлягає спеціальній конфіскації майно, яке використовувалося як знаряддя вчинення злочину та належить на праві спільної власності кільком особам, якщо співвласники не знали й не могли знати про незаконне використання цього майна. Вирішення у межах кримінального провадження спірних питань щодо спору про належність співвласникам речей, які використовувалися одним із них як знаряддя вчинення злочину, зокрема визначення судом частки такого майна, що належить засудженому, є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону. Судом повернуто власнику автомобіль, оскільки, приймаючи рішення про конфіскацію 1/2 автомобіля, суди першої та апеляційної інстанцій зазначили, що спірний автомобіль є спільною сумісною власністю подружжя, яке набуло під час шлюбу, а тому обвинувачений і ОСОБА_7 володіють цим майном у рівних частках. Тобто апеляційний суд у кримінальному провадженні вирішив спір про право власності на майно, поділив його з виділенням часток, що є неприпустимим [12].

Також сформовано позиції, за якими: 1) якщо предметом спеціальної конфіскації є майно особи, яка хоча й зазначена в документах як власник майна, але яка не має дійсного права на таке майно та інтересу в його поверненні, то факт її обізнаності у злочинному використанні відповідного майна не вимагає доведення [13]; 2) транспортний засіб, який належить на праві спільної сумісної власності подружжю та який використовувався одним із них як знаряддя вчинення кримінального правопорушення, спеціальній конфіскації не підлягає, якщо співвласники не знали і не могли знати про незаконне використання цього майна [14]; 3) відсутність у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно відомостей про власника майна, щодо якого було заявлено клопотання про його спеціальну конфіскацію, не свідчить про те, що майно взагалі не має власника та є безха-

зйним. Встановлення власника майна напряму пов'язане із можливістю застосування спеціальної конфіскації до такого майна [15].

Наведені положення судової практики застосування спеціальної конфіскації вказують на те, що проблемні питання застосування цього кримінально-правового інституту в частині врахування вимог пропорційності та домірності до вчиненого правопорушення, захист права власності добросовісних набувачів майна можуть бути вирішені без необхідності подальшого удосконалення кримінального законодавства.

Поряд з цим слід зазначити, що питання підставності та пропорційності позбавлення права власності як санкції за правопорушення продовжує виникати у тих статтях, у яких законодавцем вказується на безальтернативну конфіскацію того чи іншого майна у статтях Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) та в окремих статтях Митного кодексу України. Конституційний Суд України за останній час двічі визнавав неконституційними такі приписи (ст. 204-3 КУпАП у 2022 році, ст. 471 Митного кодексу України у 2021 році), застосовуючи до обґрунтування таких висновків підхід про непропорційність безальтернативної конфіскації тих чи інших товарів чи цінностей як санкції за вчинення правопорушення, а також про віднесення таких санкцій за тяжкістю по змісту до кримінальних правопорушень. Водночас вирішення питання про можливість конфіскації тих чи інших товарів як санкції за правопорушення ставить вимогу до національних судів враховувати вимоги пропорційності та домірності застосування конфіскації в кожному конкретному випадку з урахуванням обставин справи. Крім цього, постає питання щодо перегляду санкцій у нормах КУпАП, Митного кодексу України, в яких міститься санкція про безальтернативну конфіскацію товарів, грошових коштів, цінностей тощо.

Висновки. Конституційний Суд України здійснив перевірку відповідності Конституції України кримінально-правового інституту спеціальної конфіскації та встановив відповідність статей 96-1 і 96-2 КК України вимогам Конституції України. Стабільною практикою Верховного Суду розмежовано правову природу покарання у виді конфіскації майна та спеціальної конфіскації як виду кримінально-правового характеру, визначено положення щодо процедури спеціальної конфіскації на основі статей 96-1 і 96-2 КК України в порядку, визначеному у ст. 100 КПК України.

Спірні питання застосування спеціальної конфіскації з урахуванням принципу пропорційності та захист прав третіх осіб – добросовісних набувачів майна можуть бути вирішені в правозастосовному аспекті без необхідності подальшого удосконалення кримінального законодавства.

Список використаних джерел

1. Бобріченко В. В. Основи спеціальної конфіскації у трактуванні Європейського суду з прав людини. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 18. Право. Випуск 35. 2021. С. 3–8.
2. Бідна О. Окремі аспекти регламентації застосування спеціальної конфіскації майна. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 186–190.
3. Винник А. О. Соціально-правова обумовленість спеціальної конфіскації майна як іншого заходу кримінально-правового характеру. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 2. С. 267–281.
4. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2022 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Stn_Pravosuddya_Criminal_2022.pdf
5. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2020 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Stn_Pravosuddya_Criminal_2020.pdf
6. Рішення Конституційного Суду України від 30 червня 2022 року № 1-р/2022 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 96-1, 96-2 Кримінального кодексу України (щодо спеціальної конфіскації) (Справа № 1-22/2012(391/20)). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-22#n155>
7. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 грудня 2019 року у справі № 185/6228/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86566253>
8. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 02.09.2020 у справі № 761/48436/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91460868>

9. Постанова колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 27 вересня 2021 року у справі № 466/5842/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100063329>
10. Постанова колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 17 листопада 2021 року у справі № 375/1311/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101283009>
11. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 14 червня 2018 року. Справа № 366/1872/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74842644>
12. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 09 квітня 2020 року у справі № 676/2199/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88749307>
13. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 09.04.2019 у справі № 138/2740/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81722375>
14. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01.12.2020 у справі № 520/16693/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93268521>
15. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 27.04.2021 у справі № 520/1470/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96631985>

References

1. Bobrichenko V. V. *Osnovy spetsialnoi konfiskatsii u traktuvanni Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 18. Pravo. Vypusk 35, 2021. S. 3–8*
2. Bidna O. *Okremi aspekty rehlamentatsii zastosuvannya spetsialnoi konfiskatsii maina. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2018. № 9. S. 186–190.*
3. Vynnyk A. O. *Sotsialno-pravova obumovlenist spetsialnoi konfiskatsii maina yak inshoho zakhodu kryminalno-pravovoho kharakteru. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. 2017. Vyp. 2. S. 267–281.*
4. Stan zdiisnennia pravosuddia u kryminalnykh provadzhenniakh ta spravakh pro administratyvni pravoporushennia sudamy zahalnoi yurysdyksii u 2022 rotsi. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Stan_Pravosuddya_Criminal_2022.pdf
5. Stan zdiisnennia pravosuddia u kryminalnykh provadzhenniakh ta spravakh pro administratyvni pravoporushennia sudamy zahalnoi yurysdyksii u 2020 rotsi. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Stan_Pravosuddya_Criminal_2020.pdf
6. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 30 chervnia 2022 roku № 1-r/2022 u spravi za konstytutsiinym podanniam 47 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) statei 96-1, 96-2 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy (shchodo spetsialnoi konfiskatsii) (Sprava № 1-22/2012(391/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-22#n155>
7. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnogo sudu Verkhovnoho Sudu vid 17 hrudnia 2019 roku u spravi № 185/6228/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86566253>
8. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnogo sudu Verkhovnoho Sudu vid 02.09.2020 u spravi № 761/48436/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91460868>
9. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnogo sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 27 veresnia 2021 roku u spravi № 466/5842/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100063329>
10. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnogo sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 17 lystopada 2021 roku u spravi № 375/1311/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101283009>
11. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnogo sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 14 chervnia 2018 roku. Sprava 366/1872/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74842644>
12. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnogo sudu Verkhovnoho Sudu vid 09 kvitnia 2020 roku u spravi № 676/2199/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88749307>
13. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnogo sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 09.04.2019 u spravi № 138/2740/16-k. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81722375>
14. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnogo sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 01.12.2020 u spravi № 520/16693/15-k. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93268521>
15. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnogo sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 27.04.2021 u spravi № 520/1470/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96631985>

Хім'як Ю. Б. Актуальні питання застосування спеціальної конфіскації у сфері кримінальної юстиції

У статті досліджуються питання застосування спеціальної конфіскації у сфері кримінальної юстиції з урахуванням вимог міжнародних договорів, правових позицій Конституційного Суду України, практики судів кримінальної юрисдикції.

Встановлено, що окремі спірні питання, що супроводжували становлення інституту спеціальної конфіскації, на сьогодні є вирішеними, зокрема практикою Конституційного Суду України та Верховного Суду. Так, Конституційний Суд України здійснив перевірку відповідності Конституції України кримінально-правового інституту спеціальної конфіскації та встановив відповідність статей 96-1 і 96-2 КК України статтям 1, 3, 8, 21, 22, 41, 58, 61, 62, 64 Конституції України. Крім того, практикою Верховного Суду розмежовано правову природу покарання у виді конфіскації майна та спеціальної конфіскації як виду кримінально-правового характеру, визначено положення щодо процедури спеціальної конфіскації на основі статей 96-1 і 96-2 КК України в порядку, визначеному у ст. 100 КПК України.

Наголошено, що з огляду на усталеність правових підстав і порядку застосування спеціальної конфіскації у сфері кримінальної юстиції на сьогодні важливими питаннями залишаються питання застосування спеціальної конфіскації з урахуванням принципу пропорційності та захист прав третіх осіб – добросовісних набувачів майна. Зроблено висновок, що за умови відсутності чітких критеріїв пропорційності втручання у право власності як у нормах матеріального, так і в нормах процесуального законодавства (ст. 100 КПК) питання щодо законності позбавлення власності з точки зору пропорційності втручання у таке право має вирішуватися в кожному конкретному випадку, а певні правила у цьому аспекті належить забезпечити усталеною національною судовою практикою.

Ключові слова: майно, право власності, покарання, втручання, конфіскація, спеціальна конфіскація, конституційність, заходи кримінально-правового характеру, третя особа, добросовісний набувач, пропорційність, судова практика, домірність.

Khymyak Yu. B. Current issues of the application of special confiscation in the field of criminal justice

The article examines the issue of the application of special confiscation in the field of criminal justice, taking into account the requirements of international treaties, the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine, and the practice of courts of criminal jurisdiction.

It has been established that certain controversial issues that accompanied the establishment of the institution of special confiscation are currently resolved, in particular by the practice of the Constitutional Court of Ukraine and the Supreme Court. In particular, the Constitutional Court of Ukraine verified the compliance of the criminal law institution of special confiscation with the Constitution of Ukraine and established the compliance of Articles 96-1 and 96-2 of the Criminal Code of Ukraine with Articles 1, 3, 8, 21, 22, 41, 58, 61, 62, 64 of the Constitution of Ukraine. In addition, the practice of the Supreme Court demarcates the legal nature of punishment in the form of confiscation of property and special confiscation as a type of criminal law, the provisions on the procedure of special confiscation based on Articles 96-1 and 96-2 of the Criminal Code of Ukraine in the manner specified in Article 100 CCP of Ukraine.

It was established that in those cases when a person uses property that belongs to him and that was acquired legally as one of the tools for committing a crime, the issue of the gravity of the crime committed, the sanctions of the criminal law and the application of special confiscation to the property of such a person can cause significant difficulties. At the same time, there are no special rules in the General Part of the Criminal Code of Ukraine regarding compliance of special confiscation with the requirements of proportionality to the committed crime, depending on its severity. The absence of such rules may lead to a violation of the requirements of Art. 1 of Additional Protocol No 1 to the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The risks of a possible violation in this area should be eliminated by consistent judicial practice.

It was emphasized that in view of the establishment of legal grounds and the procedure for the application of special confiscation in the field of criminal justice, the issue of the application of special confiscation taking into account the principle of proportionality and the protection of the rights of third parties – bona fide purchasers of property – remain important issues today. It was concluded that in the absence of clear criteria for the proportionality of interference with the right of ownership in both substantive and procedural legislation (Article 100 of the CCP), the question of the legality of deprivation of property from the point of view of the proportionality of interference with such a right must be resolved in each specific case, and certain rules in this aspect should be provided by established national judicial practice.

Key words: property, right of ownership, punishment, intervention, confiscation, special confiscation, constitutionality, criminal law measures, third party, bona fide acquirer, proportionality, case law, proportionality.

DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-404-411